

УДК 37.015.31«19/20»:613.42(045)

Оксана ОНИПЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5682-7897
 кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
 Комунальний заклад «Харківська
 гуманітарно-педагогічна академія»
 Харківської обласної ради (Україна, Харків)
onip4enko.o@gmail.com

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПАРАДИГМА СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті показано що проблема статевої моралі в першій половині 1920-х років розглядалася владою крізь призму класової приналежності: всі негативні прояви відносилися до буржуазних пережитків, а комуністичний ідеал пов'язувався з «пролетарської мораллю».

Автором наведені численні факти з приводу того, що у 1920-ті роки владою була зроблена спроба прищепити суспільству абсолютно нові, соціально ніким і ніколи не апробовані, радикальні етичні ідеї і норми моралі («усуспільнення жінок», «вільне кохання», «соціалізація дітей»), на тлі розрухи і голоду, безпрецедентного зростання розлучень, абортів, проституції та безпритульності. У підсумку в суспільній свідомості відбулося досить швидко відторгнення такого роду ідей.

Ключові слова: *статево рольова соціалізація молоді, морально-етична парадигма, статева мораль.*

Oksana ONYPCHENKO,
PhD, Associate Professor,
Department of Social Work and Social Pedagogics
Municipal establishment «Kharkov humanitarian pedagogical academy»
of Kharkov regional council (Ukraine, Kharkov)
onip4enko.o@gmail.com

MORAL-ETHICAL PARADIGM OF THE GENDER-ROLE SOCIALIZATION OF YOUTH IN 20TH-30 YEARS OF THE XX CENTURY

Political-ideological discourse of the 1920s was based on Marxist ideas that living conditions and material world determine human's consciousness. Therefore, the reform of housekeeping and along with it the renewed relationship between men and women – as was assumed then – was of political significance, and in this regard, the discussion of such “private topic” as the relationship between the sexes, matrimonial issues, was of interest to many leaders of the party and the government of both sexes – L. Aksel'rod, I. Armand, M. Bukharin, P. Vynohrads'ka, O. Kollontay, N. Krups'ka, A. Lunacharsky, D. Riazanov, S. Smydovych, L. Trots'ky, Om. Iaroslavsky and others. The main shared point of almost all Bolshevik ideologists is impossibility of preserving the former forms of family-marriage relations “based on bare economic calculations”, necessity to create a new household life, a new family, new relationships, based on “spiritual closeness”.

It was shown that in the post-revolutionary Soviet country there were serious problems in the field of gender morality. The massive process of rejecting traditional family norms, which began at the beginning of the 20th century, has multiplied many times in a country that has survived several years of war, which has entered the path of total social reform. Moreover, a certain part of the population, especially urban youth, considered that “free love” is part of the revolutionary process of dismissal, including the generally accepted norms of human relationships.

The author cites numerous facts about the situation in 1920s, when the authorities attempted to instill in the society absolutely new, socially and never tested, radical ethical ideas and norms of morality (“socialization of women”, “free love”, “socialization of children”). On the background of devastation and hunger, an unprecedented increase in divorce, abortion, prostitution and homelessness. As a result, in the public consciousness there was a fairly rapid rejection of this kind of ideas.

The article shows that the problem of sexual morality in the first half of the 1920s was considered by the authorities through the prism of class membership: all negative manifestations belonged to bourgeois remnants, and the communist ideal was associated with “proletarian morality”.

There were many reasons for the post-revolutionary ease of morality: instability of life, civil war, economic distress, early teenagers adolescence, a new and not always clear view of women's position. At the same time, the sexual behavior of people in the late 20-s of the XX century, both in Europe and in America, became less restrained, and this was accompanied by changes in fashion, dance, clothing. There was a separation of sexual behavior from reproductive.

The author notes that during discussions on ethics of gender relations, some party leaders believed that a large number of issues related to gender theories, which are mostly hypotheses, are often arbitrary, derives from personal needs. It is precisely because of the desire to justify, before bourgeois morality, its own abnormality or excessive sexual life and create tolerance to itself. All of this arose due to the fact that certain people wanted to use the results of the revolution immediately. In some circles, the notorious theory of "glass of water" becomes popular, according to which the satisfaction of gender needs in Soviet society should be as easy as drinking a glass of water.

Party ideologists recommended in this case, the Soviet youth sublimate sexual energy in a different direction and engage not in love, but sports, gymnastics, swimming, excursions, physical exercises.

Key words: *gender-role socialization of youth, moral and ethical paradigm, sexual morality.*

Постановка проблеми. Проблеми формування нової морально-етичної парадигми розвитку радянського суспільства після жовтневого перевороту 1917 року торкнулась багатьох сторін: впровадження основних принципів партійної етики і специфічних рис комуністичної моралі, перебудова моральної свідомості суспільства, трансформація цінностей сім'ї та шлюбу в контексті нової ідеології і пролетарської моралі, визначення ідейно-моральних принципів реформування системи освіти та виховання, задіяність нових механізмів статевої соціалізації молоді, через статево виховання дітей та підлітків.

Дослідження проблеми статевої соціалізації молоді у радянському суспільно-політичному дискурсі 1920-х років дає можливість скласти цілісне уявлення про соціально-моральні процеси означеного періоду у всьому їх різноманітті органічного зв'язку з історичним розвитком суспільства, по-новому побачити один з ключових періодів розвитку держави.

Аналіз досліджень. Найбільш ґрунтовно морально-етичні питання в сфері реформування побуту, трансформації сімейних відносин, відносинами між статями та соціальними перетвореннями в радянському суспільстві 20-30-х років ХХ століття досліджували такі науковці: Т. Осипович «Проблемы пола, брака и семьи и положение женщины в общественных дискуссиях сер. 1920-х гг.» (1994); В. Кравець «Історія гендерної педагогіки» (2005); А. Пушкарьов «Отношения между полами в общественных дискуссиях 1920-х гг. в России» (2008); І. Алфьорова «Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти. 1917-1927 гг.) (2011), Л. Захарова

«Социальные преобразования в российском обществе 1920-х годов: формирование новой морально-этической парадигмы» (2013) тощо.

Мета статті – показати процес статевої соціалізації молоді через формування нової морально-етичної парадигми, реформування побуту та шлюбно-сімейних відносин; взаємин статей, а також пов'язані з ними уявлення і норми, що стосуються дозволеного і забороненого в поведінці індивідів та вплив партійних діячів, ідеологів нової влади у період 20-30-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Заслуговує уваги той факт, що у 1920-ті роки владою була зроблена спроба прищепити суспільству абсолютно нові, соціально ніким і ніколи не апробовані, радикальні етичні ідеї і норми моралі («усуспільнення жінок», «вільне кохання», «соціалізація дітей»), на тлі розрухи і голоду, безпрецедентного зростання розлучень, абортів, проституції та безпритульності (Захарова, 2013: 21).

Про морально-етичні проблеми статевої поведінки молоді досліджуваного періоду свідчить кроскультурний аналіз сексуальної поведінки, здійснений В. Кравцем, який зазначає, що сексуальна поведінка людей у кінці 20-х років ХХ ст. як в Європі, так і в Америці ставала все менш стриманою, причому це супроводжувалось змінами в моді, танцях, одязі. Спостерігалось відокремлення сексуальної поведінки від репродуктивної, що виражалось в: більш ранньому дозріванні і пробудженні еротичних почуттів у підлітків; більш ранньому початку статевого життя; соціальному і моральному сприйнятті дошлюбної сексуальності і співжиття; послабленні «подвійного стандарту», різних норм і правил сексуальної поведінки для чоловіків і жінок; визнанні сексуальної задоволеності одним з головних факторів задоволеності шлюбом і його міцності; звуженні сфери забороненого в культурі і зростанні суспільного інтересу до еротики; зростанні терпимості щодо незвичних, варіантних і девіантних форм сексуальності, особливо гомосексуальності; збільшенні розриву між поколіннями в сексуальних установах, цінностях і поведінці – багато з того, що було абсолютно неприйнятним для батьків, діти вважають

нормальним і природним; ослабленні поляризації чоловічих і жіночих соціальних ролей (Кравець, 2005: 220).

В працях теоретиків нової радянської моралі (О. Ярославський, Е. Преображенський, Л. Троцький, А. Богданов, О. Коллонтай, Л. Аксельрод) превалювало прагматичне, утилітаристське трактування моралі крізь призму класового підходу (Захарова, 2013: 21). Партійні діячі формували свої етичні погляди виходячи з комуністичних ідей, виправдовуючи мораль інтересами побудови комунізму. У поглядах Є. Преображенського присутнє розуміння моралі як простих правил доцільності. Л. Троцький обґрунтовував мораль вимогами класової боротьби, політичної доцільності. А. Богданов в своїх працях критикував мораль як «фетишистську» форму свідомості, що підлягає подоланню при соціалізмі. О. Коллонтай виступала проти трактування етики як внеісторичної і внекласової категорії, протиставляла буржуазну мораль і мораль пролетаріату. Л. Аксельрод вважала, що моральні принципи впливають із протиріч і боротьби класів. Таким чином, у працях партійних і громадських діячів 1920-х років превалювало прагматичне, утилітаристське трактування моралі в контексті класового підходу. «Загальнолюдська, абсолютна, безумовна і вічна, позачасова цінність моралі взагалі не бралася до уваги» (Захарова, 2013: 49).

Потужне посилення для розвитку і розробки морально-етичних питань, питань статевих відносин було дано громадською діяльністю і публікаціями члена першого радянського уряду Олександрю Коллонтай. До 1917 року вона опублікувала більш двадцяти робіт, серед яких «Любов і нова мораль», «Статева мораль і соціалістична боротьба», «Нова жінка» тощо (Похазнікова, 2007: 28).

Марксистський теоретик в жіночому питанні О. Коллонтай у виданій в 1919 р. роботі «Нова мораль і робочий клас» оперувала поняттями «швидкоплинний шлюб» і «статевий комунізм». Свої, м'яко кажучи, сміливі теоретичні положення про вільне кохання О. Коллонтай продовжувала розвивати і в 1920 р., коли вона завідувала Відділом ЦК РКП (б) по роботі

серед жінок. (До речі, сам факт призначення на ключову посаду в уряді такого роду «теоретика» вельми симптоматичний і показовим для характеристики «лінії партії» тієї пори). Однією з найбільш відомих робіт О. Коллонтай стала опублікована у 1923 р. в журналі «Молода гвардія» стаття з примітною назвою «Дорогу крилатому Еросу» (Захарова, 2013: 33).

У статті «Дорогу крилатому Еросу!», що викликала найбільший резонанс у читачів, О. Коллонтай міркувала про два типа любовного почуття: «безкрилому Еросі» – чисто плотському потязі – і «крилатому Еросі» – «коханні, витканому з найвитонченішого мережива і всіляких душевно-духовних емоцій» (Коллонтай, 1923: 112). У розвиненому соціалістичному суспільстві, по її прогнозам, повинна настати ера «перетвореного Еросу», коли союз двох людей буде заснований на здоровішому, вільному й природньому потязі. О. Коллонтай ще раз підтвердила, що саме любовний союз двох вільних й рівноправних членів трудового колективу залишався для неї ідеалом (Коллонтай, 1923: 123).

Однак проблеми в сфері статевої моралі, а отже, і в сфері сімейних відносин підспудно зріли в післяреволюційній Росії. Масовий процес заперечення традиційних сімейних норм, який почався ще на початку ХХ в., багаторазово підсилювався в країні, що пережила кілька років війни, що й вступила на шлях тотального соціального реформування. Більше того, певна частина населення, насамперед міська молодь, стала вважати, що «вільне кохання» є частиною революційного процесу, у тому числі тотального звільнення від загальноприйнятих норм людських взаємин. Дійсно, масові опитування із проблем відносин між статями, проведені на початку 1920-х рр. соціологами (М. Бароні «Статеве життя робочих Москви», І. Гельман «Статеве життя радянської молоді: досвід соціально-біологічного дослідження», С. Голосовкер «До питання про статевий побут сучасної жінки») демонстрували тенденцію до примітивізації моральних норм (Алфьорова, 2011: 11).

При цьому минулому дезорієнтовані навіть ті представники молоді, які не відрізнялися схильністю до авантюри у сфері кохання. Відношення до шлюбу за

кілька післяреволюційних років серйозно змінилося: зустріти улюбленого/улюблену й створити сім'ю, як продемонструвало опитування, для значного числа респондентів були подіями нетотожними. Негативне ставлення до шлюбу пояснювалося рядом причин, у тому числі й ідейними міркуваннями. Респонденти зв'язували шлюб з «буржуазними забобонами», «обивательщиною», «міщанським обрядом», були впевнені, що він відволікає подружжя від суспільного життя, і тому відкидали його (Гельман, 1925: 92]. Вільні ж статеві відносини поза цивільною реєстрацією, які ставали усе більш популярними серед населення, загрожували соціальною катастрофою, причому дискримінуємою стороною найчастіше ставали жінки: зростала кількість абортів і кинутих дітей (Алфьорова, 2011: 11).

Як вже зазначалося, після жовтневої революції почалося руйнування багатьох традицій як в громадській сфері так і в сфері особистого життя, намагалися змінити сексуальну мораль та погляди на традиційну сім'ю. Навіть виникла так звана «теорія склянки води», згідно якої секс наголошувався такою ж природною необхідністю як сон, їжа і тому подібне. Молодь, комсомольці почали пропагувати вільне кохання на власному прикладі і, як наслідок, – сексуальні злочини стали нормою поведінки серед молоді. В суспільстві розповсюджували чутки про «націоналізацію» жінок на користь передового пролетаріату, носія ідей комунізму. Тому нічого дивного, що згвалтування в 20-30-ті ХХ ст. стало нормою поведінки, наприклад, у 1926 р. лише Московським судом було розглянуто 547 випадків згвалтування, у 1927 – 726, у 1928 – 849. Під час судових справ через випадки згвалтування виплило багато неприємних фактів про те, що в середовищі комсомольської молоді набули популярності так звані «вечірки», під час яких молоді люди «пробували» дівчат. Подібні «заходи» відбувалися в приміщенні комсомолу – куди молодь була зобов'язана приходити на навчання про класову боротьбу, для ознайомлення з працями Маркса, Енгельса, Леніна. Секретар «ячейки» міг, при бажанні, пробувати кілька дівчат, що йому сподобалися, після чого надавав хлопцям право обирати партнершу серед комсомолок, які прийшли на збори (Грейг, 2014: 7).

Визнаючи, що «неблагополуччя в області статевого життя широких верств нашого пролетарського юнацтва стало майже загальним місцем» С. Смидович, досвідчена робітниця жінвідділу ЦК РКП(б), в березні 1925 р. у газеті «Правда» надрукувала статтю із красномовною назвою «Про кохання», де зі знанням реального положення «в області статевого питання» описала типову схему, по якій часто вибудовувалися інтимні взаємини комсомольців: «1) Кожний комсомолец, рабфаковец та ін. ... може й повинен задовольняти свої статеві прагнення. Це чомусь вважається незаперечною істиною. Статева помірність кваліфікується як міщанство. 2) Кожна комсомолка-рабфаківка, що просто вчиться, на яку впав вибір того або іншого самця ... повинна піти йому назустріч, інакше вона міщанка, неварта мати ім'я комсомолки, бути рабфаківкою, пролетарською студенткою» (Смидович, 1925).

Розв'язкою подібних відносин найчастіше був аборт або відмова від уже народженої дитини, що завдавало шкоди як організму дівчини, так і її психіці. Якщо ж юна мати вирішувалася залишити дитину, уся відповідальність по її вихованню лягала в 95 випадків з 100 на її плечі: жінка, що вчиться повинна була кинути навчання, «общественница» – залишити суспільну роботу.

Публікація статті С. Смидович і відгуків на неї на сторінках «Правди» стала, таким чином, своєрідним сигналом, що активізують обговорення питань статевої моралі. Ідеологічно-правильний аспект обговорення проблеми був заданий головними радянськими ідеологами. Своє збурювання тою частиною радянської молоді, яка вважала «досить революційним плювати на всі й усілякі стиснення в області статевої відносин», на сторінках «Комсомольської правди» виразив М. Бухарін. Ом. Ярославський у своїх публікаціях в «Молодій гвардії» затверджував: «Ми не збираємося проповідувати чернечий аскетизм, але разом з тим у нас збуджує найбільшу тривогу відома статева розбещеність, яка є в певних колах серед нас – і серед комуністів, і особливо серед молоді». А. Луначарський різко виступив проти прирівнювання кохання до «дрібниць», опошлення любовного почуття й відомості його до статевої розрядки (Алфьорова, 2011: 14).

Слід зазначити, що під час дискусій з питань моралі статевих відносин, деякі партійні лідери вважали, що велика кількість питань щодо теорій статі, які здебільшого є гіпотезами, притому часто довільними, впливає з особистих потреб. Саме через прагнення виправдати перед буржуазною мораллю власну ненормальність або надмірне статеве життя і створити терпимість до себе. Партійні ідеологи рекомендували в цьому випадку радянській молоді сублімувати статеву енергію в інше русло та займатися не любов'ю, а спортом, гімнастикою, плаванням, екскурсіями, фізичними вправами. Але далеко не всі громадяни погоджувалися зі своїми політичними лідерами в цьому питанні, адже декому результатами революції хотілося користуватися негайно. В деяких колах популярною стає горезвісна теорія «склянки води», згідно з якою задоволення потреб статі в радянському суспільстві повинно здійснюватися так само легко, як випити склянку води (Осипович, 1994: 161).

В цей період представники іншої точки зору (найбільш активні серед старих партійців, що приймали участь у дискусії минулого (М. Бухарін, П. Виноградська, С. Смидович, А. Луначарський, Ом. Ярославський) у своїх виступах одноставно засуджувалися «революційні ексцеси» початку 20-х років – теорія «вільного кохання», повне заперечення цінності «буржуазної» сім'ї й необґрунтовані надії на колективну турботу про дітей. У своїй книзі «Про побут» А. Луначарський пояснював: «У нашому суспільстві єдино правильною формою родини є тривала парна родина. Ми маємо зазначити, що позбавлена своїх буржуазних рис – командування чоловіка й поховання жінки під тягарем домашнього господарства, – позбавлена цих рис парна родина, тривалий союз в ім'я загального будівництва життя, народження й виховання дітей є єдина форма, що нам потрібна» (Осипович, 1994: 165).

Завдяки появі статей О. Коллонтай, С. Смидович та аналогічних публікацій, а також численних відгуків на них «стара комуністична гвардія» звернула пильну увагу на проблему сексуального виховання молоді. Протягом 1923-24 років у журналах з'являється маса матеріалів публіцистичного, соціологічного, історичного планів, присвячених виробленню нових критеріїв

міжособистісних відносин серед молоді, основою яких стають особливості фізіології людини й комуністична доктрина. Це такі статті, як «Статеве питання» д-ра А. Берковича, «Чи потрібна жіночність?» М. Семашко, «Статеве життя й сучасна молодь» А. Залкінда тощо (Похазнікова, 2007: 53).

У запалі дискусії в радянських педагогів і публіцистів народжуються екзотичні образи-неологізми: «статевий комунізм» у П. Виноградської, «статевий гіпноз», «дурман статевого» і «статевий фетишизм» у Залкінда, «фетишизм буржуазної відрижки» у нього ж (Похазнікова, 2007: 53).

Чого тільки варті «12 статевих заповідей пролетаріату» А. Залкінда. Їхній загальний зміст у тому, що енергія пролетаріату не повинна відволікатися на пошуки для його історичної місії статевої зв'язки. «Статеве повинне у всьому підкорятися класовому, нічим останньому не заважаючи, у всьому його обслуговуючи» (Залкінд, 1990: 231). Тому до шлюбу, а саме до 20-25 років, необхідно статева помірність; статевий акт не повинен повторюватися занадто часто; менше статевої різноманітності; статевий добір повинен будуватися по лінії класової, революційно-пролетарської доцільності; не повинне бути ревностів. Остання, 12-я й найголовніша, заповідь наголошувала: клас в інтересах революційної доцільності має право втручатися в статеве життя своїх членів.

Неблагополуччя в приватній сфері життєдіяльності суспільства змусило, нарешті, перших осіб держави позначити ідеологічно «правильний» підхід до перебудови сімейних відносин. Так, наприкінці 1922 р. Л. Троцький у Москві, проводячи нараду агітаторів, серед багатьох питань, активно обговорював питання взаємини статей, що свідчило про актуальність цієї проблеми. Багато хто з доповідачів скаржилися на те, що питання статі ніде не обговорювалися, не виносилися на сторінки друку, але при цьому відчувалося наближення «якогось великомасштабного досить хаотичного процесу, який незабаром прийме трагічні форми» (Алфьорова, 2011: 11).

Підводячи підсумки дискусії, своїх міркувань із приводу можливих способів подолання кризи в сімейній сфері й створення нових форм

соціалістичного гуртожитку Л. Троцький виклав у статті «Від старої сім'ї – до нової», яка була опублікована в «Правді». Оптимістично дивлячись на майбутнє соціалістичної сім'ї, Л. Троцький, як марксист, гарантією успішного створення нових відносин між чоловіком і жінкою бачив у комбінації «матеріальних умов» (створення комунальних служб), «психічних передумов», а також «культурного росту робітничого класу, розвитку особистості, підвищення її запитів і внутрішньої дисципліни» (Алфьорова, 2011: 12).

Висновки. Отже, у післяреволюційній Росії виникли серйозні проблеми в сфері статевої моралі. Масовий процес заперечення традиційних сімейних норм, який почався ще на початку ХХ в., багаторазово підсилювався в країні, що пережила кілька років війни, що й вступила на шлях тотального соціального реформування. Більше того, певна частина населення, насамперед міська молодь, стала вважати, що «вільне кохання» є частиною революційного процесу звільнення, у тому числі від загальноприйнятих норм людських взаємин.

Мораль пронизує, насамперед, область сімейно-шлюбних відносин, область виховання й освіти і, звичайно ж, релігійну свідомість суспільства. На всіх цих напрямках влади Радянська країна у 1920-ті роки зробила безпрецедентні за своїм масштабом спроби впровадження нової моралі.

В працях теоретиків нової радянської моралі (О. Ярославський, Е. Преображенський, Л. Троцький, А. Богданов, О. Коллонтай, Л. Аксельрод) превалювало прагматичне, утилітаристське трактування моралі крізь призму класового підходу. Загальнолюдська, абсолютна, безумовна і вічна, позачасова, тобто гуманістична цінність моралі ігнорувалася.

Дослідження цього питання приводить до висновку, що спроби створити модель нового побуту, сімейного, статевої культури і впровадити її у свідомість суспільства стикалися з труднощами і суперечностями реальності. З одного боку – бажання створити «нову породу людей», з іншого боку – свідчення життєвих реалій про глибокі суперечності між повсякденною обстановкою і

ціннісними орієнтаціями, що нав'язуються вихователями, між «ситуативними» тенденціями і довготривалими ідеалами.

Список використаних джерел і літератури

1. Алферова, 2011 – Алферова И. В. «Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти. 1917-1927 гг.): автореф. дис. на соискание ученой степени д. ист. наук специальность 07.00.02 – Санкт-Петербург. 2011. 37 с.
2. Алферова, 2011 – Алферова И. В. «Не буду больше рабой своего мужа, мы должны быть равными товарищами в жизни!»: трансформация семейных отношений в российском общественном дискурсе (1917-1927гг.) // Издательство Грамота. № 4 (10). 2011. С. 10-15
3. Гельман, 1925 – Гельман И. Половая жизнь советской молодежи: опыт социально-биологического обследования. М.-Л. 1925. 152 с.
4. Грейг, 2014 – Грейг О. Александра Коллонтай. Свобода и любовь. 2014. [ел. ресурс] <https://bookz.ru/authors/aleksandra-kollontai/svoboda-907.html>
5. Залкинд, 1990 – Залкинд А. Б. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви В 2 т. Т. 2. М.: Политиздат. 1990. С. 224–255.
6. Захарова, 2013 – Захарова Л. Б. Социальные преобразования в российском обществе 1920-х годов: формирование новой морально-этической парадигмы : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. ист. наук: спец. 07.00.02. Казань. 2013. 62 с.
7. Коллонтай, 1972 – Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи. М., 1972
8. Кравець, 2005 – Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. Теннопіль: Джура. 2005. 440 с.
9. Осипович, 1994 – Осипович Т. Проблемы пола, брака и семьи и положение женщины в общественных дискуссиях сер. 1920-х гг. // Общественные науки и современность. 1994. № 1. С. 161-171.
10. Похазникова, 2007 – Похазникова И. С. Молодежная проза в литературно-общественной ситуации 1920-х годов : дис. на получение ученой степени канд. филологических наук : спец. 10.01.01. Саратов. 2007. 176 с.
11. Смидович, 1925 – Смидович С. О любви (посвящается нашей женской молодежи) // Правда. 1925. № 67. 24 марта.

References

1. Alferova. 2011 – Alferova I. V. «Zhenskiy vopros» v teorii i praktike bolshevizma (pervoye desyatiletie sovetskoy vlasti. 1917-1927 gg.) [The "Women's

Question" in the theory and practice of Bolshevism (the first decade of Soviet power, 1917-1927)]: avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni d. ist. nauk spetsialnost 07.00.02. Sankt-Peterburg. 2011. 37 s. [in Russian].

2. Alferova. 2011 – Alferova I. V. «Ne budu bolshe raboy svoego muzha. my dolzhny byt ravnymi tovarishchami v zhizni!»: transformatsiya semeynykh otnosheniy v rossiyskom obshchestvennom diskurse (1917-1927gg.) ["I will no longer be my husband's slave, we must be equal comrades in life!": The transformation of family relations in Russian public discourse (1917-1927)]// Izdatelstvo Gramota. № 4 (10). 2011. S. 10-15 [in Russian].

3. Gelman. 1925 – Gelman I. Polovaya zhizn sovetskoy molodezhi: opyt sotsialno-biologicheskogo obsledovaniya [Sexual life of Soviet youth: the experience of socio-biological examination.]. M.-L. 1925. 152 s. [in Russian].

4. Greyg. 2014 – Greyg O. Aleksandra Kollontay. Svoboda i lyubov. [Alexandra Kollontai. Freedom and love] 2014. [el. resurs] <https://bookz.ru/authors/aleksandra-kollontai/svoboda-907.html> [in Russian].

5. Zalkind. 1990 – Zalkind A. B. Dvenadtsat polovykh zapovedey revolyutsionnogo proletariata [The Twelve Sexual Commandments of the Revolutionary Proletariat] // Filosofiya lyubvi V 2 t. T. 2. M.: Politizdat. 1990. S. 224–255. [in Russian].

6. Zakharova. 2013 – Zakharova L. B. Sotsialnyye preobrazovaniya v rossiyskom obshchestve 1920-kh godov : formirovaniye novoy moralno-eticheskoy paradigmy [Social transformations in the Russian society of the 1920s: the formation of a new moral and ethical paradigm]: avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni dokt. ist. nauk: spets. 07.00.02. Kazan. 2013. 62 s. [in Russian].

7. Kollontay. 1972 – Kollontay A. M. Izbrannyye stati i rechi [Selected articles and speeches]. M.. 1972 [in Russian].

8. Kravets. 2005 – Kravets V.P. Istoriya gendernoï pedagogiki. Navchalniy posibnik.[History of gender pedagogy] Tenopil: Dzhura. 2005. 440 s. [in Ukrainian].

9. Osipovich. 1994 – Osipovich T. Problemy pola. braka i semi i polozheniye zhenshchiny v obshchestvennykh diskussiyakh ser. 1920-kh gg. [The problems of sex, marriage and family and the position of women in public discussions ser. 1920's.] // Obshchestvennyye nauki i sovremennost. 1994. № 1. S. 161-171. [in Russian].

10. Pokhaznikova. 2007 – Pokhaznikova I. S. Molodezhnaya proza v literaturno-obshchestvennoy situatsii 1920-kh godov [Youth prose in the literary and social situation of the 1920s]: dis. na polucheniye uchenoy stepeni kand. filologicheskikh nauk : spets. 10.01.01. Saratov. 2007. 176 s. [in Russian].

11. Smidovich. 1925 – Smidovich S. O lyubvi (posvyashchayetsya nashey zhenskoy molodezhi) [About love (dedicated to our women's youth)]// Pravda. 1925. № 67. 24 marta. [in Russian].